

Den globala utmaningen

– en rapport om jämställdhet och utveckling

Innehåll

Sammanfattning	3
Inledning	5
Arbete och ekonomi	7
Andelen kvinnor i förvärvsarbete	8
Kvinnors arbete i den informella sektorn	8
Kvinnors ägande	9
Ekonomisk politik, tillväxt och jämställdhet	9
Utbildning	11
Andelen flickor i skolan	12
Sexuell och reproduktiv hälsa	14
Osäkra aborter	14
Abortlagstiftningen i världen 2004	15
Kvinnors utsatthet för hiv/aids	16
USA:s och Vatikanens inflytande	18
Mäns våld	19
Våld i nära relationer	20
Våld mot flickor och unga kvinnor	21
Människohandel för sexuella ändamål	22
Kön, krig och fred	22
Internationell kampanj mot våld mot kvinnor	23
Politik och demokrati	24
Ökad kvinnorepresentation	24
Valsystemens betydelse	25
Könskvotering bakom ökad kvinnorepresentation	25
Kvinnor i regeringen	26
Kvinnorepresentation och jämställdhet i ett gott samhällsskick	26
Referenser	28
Källor	30
Förkortningar	32

Detta dokument har finansierats av Sida, Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete. Sida delar inte nödvändigtvis de åsikter som här framförs. Ansvaret för innehållet är uteslutande författarens.

Utgiven av Sida 2005

Informationsavdelningen

Författare: Birger Östberg

Redaktör: Jon Hedenström

Omslagsbild: Johan Bergqvist

Tryckt av Edita Communication AB, 2005

Art. nr.: SIDA4930sv

ISBN 91-586-2141-5

Denna publikation kan laddas hem/beställas från www.sida.se/publikationer

Sammanfattning

Det finns starka kopplingar mellan jämställdhet och fattigdomsbekämpning. Jämställdhet ökar tillgången på resurser, kunskap, hälsa och utbildning för alla. Dessutom bidrar jämställdheten till en positiv utveckling som bygger på mänskliga rättigheter. Den här rapporten ger en sammanfattande och aktuell lägesbeskrivning inom ett antal centrala jämställdhetsområden med koppling till utveckling och fattigdomsbekämpning.

Kvinnors arbete värderas lägre än mäns arbete. I hela världen tar kvinnor huvudansvaret för den nödvändiga omsorgen om barn, gamla och sjuka. Kvinnor arbetar mer obetalt än män, och när de lönearbetar får de lägre betalt än män. Kvinnors totala arbetstid är längre än mäns totala arbetstid, och deras lönearbete är oftare deltidsjobb. Kvinnor har sämre arbetsförhållanden och arbetar i större utsträckning i den växande informella sektorn, med otrygga anställningsvillkor. Följaktligen har kvinnor också lägre inkomster än män.

Flickor och kvinnor förvägras ofta rätten till utbildning. Kvinnors utbildningsnivå är avgörande för deras ställning i samhället och har stor betydelse för utvecklingen i ett land. Varje utbildningsår för modern motsvarar till exempel mellan 5 och 10 procent lägre dödstal bland barn under fem år. Därför är det anmärkningsvärt att endast 14 länder vidtagit särskilda åtgärder för att främja just flickors utbildning. Ändå går utvecklingen framåt, särskilt i Nordafrika och södra Asien, där andelen flickor som går i skolan ökade mycket snabbare än andelen pojkar under 1990-talet.

Kvinnors sexuella och reproduktiva hälsa är en fråga om liv och död.

I många utvecklingsländer löper kvinnor stor risk att bli sjuka och dö om de har sex med män. Över en halv miljon kvinnor dör varje år i samband med graviditet och förlossning, och så gott som alla dödsfall sker i utvecklingsländerna. Varje år dör minst 68 000 kvinnor på grund av att de genomgått en osäker abort. Den globala epidemin av hiv/aids drabbar kvinnor hårdare än män. Kvinnor löper större risk att smittas, och konsekvenserna av sjukdomen slår hårdare mot kvinnor både när de själva är drabbade och när någon anhörig är smittad.

Mäns våld mot kvinnor är en kränkning av de mänskliga rättigheterna.

Minst var femte kvinna i världen kommer att utsättas för våldtäkt eller våldtäktsförsök under sin livstid. Var tredje kvinna kommer att bli miss-

handlad, i de flesta fallen av sin make eller någon annan hon känner. Mäns våld skördar lika många offer bland vuxna kvinnor som cancer och skapar lika stor ohälsa bland kvinnor som trafikolyckor och malaria tillsammans. Kvinnors rädsla för män begränsar deras handlingsutrymme och våldet mot kvinnor försämrar barns hälsa och utveckling. Mäns våld genererar stora offentliga utgifter för sjukvård och rättsväsende och det sexuella våldet bidrar kraftigt till spridningen av hiv/aids.

Kvinnors politiska inflytande är begränsat. Bristerna i jämställdhet märks också i stora skillnader i politisk makt och inflytande mellan kvinnor och män. Könskvotering tillämpas i allt fler länder, vilket bidragit till att kvinnorepresentationen i de nationella parlamenten ökat stort de senaste tio åren. Trots detta har inget land nått en jämn könsfördelning och genomsnittet för alla parlament ligger på cirka 16 procent kvinnor. Världen lider alltså av ett globalt demokratiskt underskott, vilket utgör ett stort hinder i kampen mot fattigdomen.

Vi beslutar också: Att främja jämställdhet och stärkande av kvinnors makt över sina egna liv som effektiva vägar att bekämpa fattigdom, hunger och sjukdomar och stimulera en utveckling som verkligen är hållbar.

Förenta Nationernas millenniedeklaration

Inledning

Mer än en miljard människor lever på mindre än en amerikansk dollar per dag, det vill säga i extrem fattigdom. Mer än 800 miljoner har inte mat nog för att täcka sitt dagliga energibehov och mer än en fjärdedel av alla barn i världen är undernärda.

Antalet människor som lever i extrem fattigdom minskade visserligen kraftigt i stora delar av Asien under 1990-talet, och i världen som helhet sjönk antalet extremt fattiga med nästan 250 miljoner. Men under samma period ökade nöden i Afrika söder om Sahara – den region i världen som redan tidigare hade flest fattiga invånare.¹

Kvinnor drabbas betydligt hårdare av fattigdom än män. Vid millennietoppmötet i september 2000 enades världens ledare om att insatser för jämställdhet är ett av de mest effektiva sätten att bekämpa fattigdom, hunger och sjukdomar i världen. Att främja jämställdhet mellan könen och kvinnors egenmakt är ett av FN:s åtta millenniemål.

Jämställdhet och fattigdomsbekämpning hör alltså ihop och är beroende av varandra. Det är visserligen ingen omöjlighet att i ett avgränsat område eller under en kort tidsperiod reducera fattigdomen utan att samtidigt minska könsrättvisorna. Inte heller innebär varje steg mot jämställdhet att fattigdomen automatiskt minskar. Men i längden tyder allt på att de många statscheferna vid millennietoppmötet hade rätt: insatser för jämställdhet mellan kvinnor och män är helt avgörande för om målet om ett avskaffande av fattigdomen ska kunna nås och vara långsiktigt. Ett arbete mot fattigdom som inte har ett tydligt könsperspektiv riskerar att främst gynna ett begränsat antal män och få begränsade eller till och med kontraproduktiva effekter.

Ett allvarligt menat arbete för global jämställdhet innebär en stor utmaning för världssamfundets alla medlemsstater är att de domineras kraftigt av män, och manliga maktstrukturer vilka skapar stora hinder för de få kvinnor som får tillträde till beslutsprocesserna. Även FN systemet självt är till stor del styrt av män och öppnar få möjligheter för jämställda strukturer. Kvinnors erfarenheter och perspektiv lyser fortfarande ofta med sin frånvaro.

Många män måste acceptera stora förändringar för att kunna uppnå jämställdhet med kvinnor, inte minst i takt med att kvinnor får lika representation på politikens arena. Men eftersom jämställdhet är en förutsättning för lokal och global utveckling och demokratisering finns det i förlängningen möjlighet till stora vinster även för män. Global jämställdhet skulle innebära en mycket rikare värld för alla.

På vägen dit finns inga genvägar runt smärtsamma processer för de män som vill ansluta sig till arbetet för att avskaffa orättvisorna mellan män och kvinnor. Män måste inse könsorättvisornas omfattning och att de själva ofta är delaktiga i problemens upprätthållande. Dessutom måste män i många fall lämna positioner och förlora i makt till förmån för de många kvinnor som hittills på grund av sitt kön uteslutits från inflytande.

Denna rapport har flera olika syften. Den ger en sammanfattande och aktuell lägesbeskrivning inom ett antal centrala jämställdhetsfrågor med koppling till utveckling och fattigdomsbekämpning. Rapporten innebär också att stora delar av den allra senaste internationella forskningen och statistiken inom området görs tillgängliga på svenska i en användbar form. Den ska kunna vara ett stöd för Sida och andra som arbetar med bistånd och utvecklingsfrågor. Slutligen bidrar rapporten med ett globalt utvecklingsperspektiv till samhällsdebatten om jämställdhet.

De allra flesta uppgifter som redovisas är hämtade ur aktuella rapporter. De flesta är daterade 2005, även om källmaterialet ofta i sin tur bygger på material som är något äldre än så.

Frågorna om jämställdhet och utveckling är mycket omfattande och rapporten bygger därför på ett snävt urval av ämnen och uppgifter. För vidare läsning rekommenderas de citerade och refererade källorna varmt. Många av dessa innehåller dessutom sådant som saknas i den här rapporten: levande, vardagsnära beskrivningar och exempel på könso-rättvisor, förändringsprocesser och reformarbete för jämställdhet. Även när källorna inte är angivna med internetadresser i källförteckningen är det ofta lätt att hitta gratis nedladdningsbara fulltextversioner på internet.

Rapporten redovisar vissa diskussioner om pågående debatter och vägval inom den internationella utvecklingspolitiken och inom arbetet för jämställdhet. Men den innehåller inga förslag till åtgärdsprogram eller någon agenda för handling. Även här finns det mer att hämta ur rapportens många källor. Det saknas inte idéer och arbetsuppgifter att ta itu med för de människor, rörelser, institutioner och länder som bestämmer sig för att arbeta för en jämställd och rikare värld.

Jämställdhet är mer än ett mål i sig. Det är en nödvändig förutsättning för att anta utmaningen att minska fattigdomen, främja en hållbar utveckling och skapa ett gott samhällsskick.

Kofi Annan, FN:s generalsekreterare

Arbete och ekonomi

Den kraftiga obalansen mellan kvinnor och män är påtaglig när det gäller att ge omsorg och vård åt människor. För att samhällen ska fungera och människor kunna överleva måste barn, sjuka, gamla och personer med funktionshinder få kärlek, omsorg och vård. Men även vuxna, fullt friska människor behöver omsorg, tröst och kärlek för att kunna fungera som samhällsvarelser.

Kvinnor utför – såväl frivilligt som av tvång eller nödtvång – merparten av all denna omsorgsverksamhet. Det kallas arbete när den är betald, obetalt arbete när den skulle kunna betalas och medmänsklighet, omtanke eller rentav kärlek, när vi inte kan tänka oss att betala för den.

Kvinnors och mäns ekonomiska villkor avgörs i gränslandet mellan arbete och kärlek. Hur arbete och pengar fördelas är intimt förknippat med våra föreställningar om manligt och kvinnligt och den ojämlika värderingen av kvinnors och mäns verksamheter.

Världen över lever män och kvinnor sina liv i noggrant inlärdas mönster för vem som ser till att barnen kommer i säng, att alla i familjen blir mätta, att den som är sjuk eller skadad får vård och att den som är ledsen får tröst. På samma sätt finns det könsmonster för vems verksamhet som betraktas som produktiv och värdefull och vem som i egenskap av ”familjeförsörjare” ska förfoga över pengar och makt.

Dessa normer och föreställningar är avgörande förklaringar till att världens arbete är ojämlikt fördelat mellan kvinnor och män i alla länder i världen:²

- Kvinnor utför mer obetalt arbete än män.³ Det gäller både arbete för den egna familjen och omsorg om barn, sjuka, gamla och personer med funktionshinder. Kvinnors obetalda arbete och huvudansvar för hem och barn är en avgörande faktor för att förstå och angripa övriga ojämlikheter när det gäller kvinnors och mäns arbete.
- Kvinnor arbetar mer än män totalt sett i så gott som alla länder i världen. Bland toppnoteringarna i statistiken finns Italien, där kvinnor arbetar 28 procent mer än män, och Kenyas landsbygd, där kvinnor arbetar 35 procent mer än män.⁴ I utvecklingsländerna står landsbygdens kvinnor för 60 till 80 procent av all matproduktion.⁵
- Kvinnors lönearbete är *lägre betalt* än mäns. Lönegapet uppstår ibland genom att kvinnor betalas lägre löner än män för lika arbete. Men den största förklaringen till lönegapet är att många länders arbetsmarknader är kraftigt könssegregerade, med lägre löner och *sämre*

arbetsförhållanden i de kvinnodominerade sektorerna. En positiv utveckling är dock att denna typ av könssegregering minskade under 1990-talet i Latinamerika och Mellanöstern.⁶

- Kvinnor arbetar i högre grad än män i den *informella sektorn*, med otrygga anställningsvillkor och låga löner. Kvinnor arbetar också *deltid* i högre grad än män.
- Kvinnors *inkomster är lägre* än mäns i alla världens länder. I många länder tjänar kvinnor ungefär hälften av vad män gör och i vissa delar av världen har kvinnor mindre än en fjärdedel av mäns inkomst.⁷ Inkomstgapet beror både på att kvinnor har lägre lön än män och på att de i större utsträckning arbetar deltid.

Dessa förhållanden är helt avgörande för varje diskussion om fattigdomens orsaker och åtgärder för att främja utveckling. Hur skulle till exempel den ekonomiska utvecklingen påverkas om kvinnor inte hindrades på arbetsmarknaden av diskriminering och ensamansvar för omsorg om barn, och vilken outnyttjad potential för mänsklig utveckling döljs bakom mäns lägre totala arbetstid?

Andelen kvinnor i förvärvsarbete

Andelen kvinnor i lönearbete ingår som en av indikatorerna för FN:s millenniemål. Indikatorn är avgränsad till att omfatta kvinnor som arbetar i andra sektorer än jordbruket och det finns inget uppsatt mål för just denna indikator. Syftet med indikatorn är att mäta hur öppna arbetsmarknaderna inom industrin och servicesektorn är för kvinnor.

Kvinnors förvärvsarbete i industri och service ökar i alla regioner i världen sedan 1990, även om skillnaderna är stora mellan olika länder och regioner. Men i 29 av de 111 undersökta enskilda länderna minskade kvinnors förvärvsarbete inom industri och service. Det gäller framförallt länder i Europa, Centralasien, Mellanöstern och Nordafrika.⁸

Skillnaderna mellan olika länder och regioner när det gäller andelen kvinnor i förvärvsarbete beror på skiftande kulturella normer i synen på kvinnor och arbete, men också på skillnader i lagstiftning och politiska åtgärder för att underlätta för kvinnor och män att kombinera förvärvsarbete med hem och barn.

FN:s forskningsinstitut för social utveckling, UNRISD, konstaterar att utvecklingen mot ökat kvinnligt förvärvsarbete i utvecklingsländerna utgör en stor positiv potential för ekonomisk och social utveckling.⁹ Men utvecklingen är inte entydigt positiv. Ökningen förklaras nämligen bland annat med de senaste årens politiska fokus på avregleringar och arbetsintensiv exportorienterad produktion, vilket lett till en ökad efterfrågan på billig arbetskraft. Kvinnors lägre löner har alltså gjort dem attraktiva på en arbetsmarknad som i hög grad domineras av multinationella företag, och arbetsvillkoren är ofta sämre än de som gäller för manligt dominerade arbeten.¹⁰

Kvinnors arbete i den informella sektorn

Ökningen av kvinnors förvärvsarbete i utvecklingsländerna har skett parallellt med en ökad informalisering av arbetet. Den informella ekonomin växer snabbare i flertalet utvecklingsländer än den formella. Det beror väsentligen på att den formella ekonomin är oförmögen att skapa tillräckliga sysselsättnings- och inkomstmöjligheter. Diskriminering av kvinnor på arbetsmarknaden gör att kvinnor i högre grad än män är hänvisade till att söka arbete i den informella ekonomin.

Den informella sektorn präglas av lägre löner och avsaknaden av formella anställningskontrakt, anställningsförmåner och socialt skydd – till exempel pensioner. Det handlar ofta om tillverkningsarbete i hemmet och tillfälliga anställningar av olika slag. Den informella sektorn sysselsätter kvinnor i högre utsträckning än män.¹¹

Traditionella produktionssystem tenderar att ersättas av globala sådana, där konkurrenssvaga aktörer blir marginaliserade. Systemet bidrar till att skapa stora klyftor:

”Det är svårt att föreställa sig ett större fysiskt och psykologiskt avstånd, eller en större obalans – när det gäller makt, inkomst och livsstil – än mellan kvinnan som syr kläder eller fotbollar i sitt hem i Pakistan för ett känt märke i Europa eller Nordamerika och vd:n för samma märkesföretag.”¹²

Kvinnors ägande

Kvinnor äger mark och andra produktionstillgångar i mycket mindre utsträckning än vad män gör. Det finns få undersökningar om kvinnors ägande, men de som finns är nedslående. I fem undersökta latinamerikanska länder uppskattades kvinnor äga mellan 11 och 27 procent av marken.¹³

I många länder missgynnas kvinnor av lagstiftningen och traditionella normer och värderingar kring arv och rättigheter. Det är också vanligt att ett hushålls mark och övriga tillgångar automatiskt registreras på mannen.

Den ojämlika fördelningen av mark och tillgångar innebär att kvinnors ställning försvagas och att kvinnor löper större risk att utsättas för fattigdom och andra svårigheter. En undersökning i den indiska delstaten Kerala visade till exempel att 49 procent av kvinnorna utan egen mark utsattes för fysiskt våld, mot 7 procent av kvinnorna med egen mark.¹⁴

I regioner med stor förekomst av hiv/aids spelar ägandefrågorna en avgörande roll för kvinnor. Att kvinnor inte äger mark och andra tillgångar gör dem beroende av manliga släktingar, vilket ytterligare leder till förhöjda smittorisker och osäkerhet för kvinnor. När reglerna och traditionerna kring arv och fördelning dessutom missgynnar kvinnor får detta dramatiska konsekvenser i regioner som härjas av hiv/aids. I Afrika söder om Sahara innebär en makes död ofta att mark och redskap övergår till mannens släktingar. Kvinnan förlorar alltså sina viktigaste tillgångar när de behövs som mest.¹⁵

Ekonomisk politik, tillväxt och jämställdhet

För att främja jämställdhet krävs en nyanserad ekonomisk politik som tydligt tar sikte på att minska könsrättsvisorna. Många makroekonomiska analyser saknar insikter om den stora ojämställdheten när det gäller arbete och ägande. Skälen till detta kan vara att den statistik som används inte är könsuppdelad samt att forskning och debatt om dessa frågor i stor utsträckning domineras av män.

Under de senaste årtiondena har den ekonomiska utvecklingen i utvecklingsländerna i stor utsträckning präglats av en politik som tar sikte på frihandel, avregleringar, minskade offentliga utgifter och stor tilltro till marknadsmekanismer i syfte att åstadkomma tillväxt och minskad fattigdom. FN:s forskningsinstitut för social utveckling, UNRISD, menar i en genomgång att denna politik inte främjat en utveckling mot jämställdhet. Men inte heller utvecklingsländer som bedrivit en politik som varit inriktad på en högre grad av marknadsregleringar har visat sig särskilt bra på att främja jämställdhet.¹⁶

För att främja jämställdhet finns det alltså ingen genväg i form av vare sig nyliberal ekonomisk politik eller traditionell tillväxt- och väl-

färdsinriktad politik. Oavsett inriktning i övrigt måste politiken innehålla särskilda åtgärder med det uttalade syftet att angripa könsorättvisor, motverka könssegregering på arbetsmarknaden, ta hänsyn till kvinnors ansvarstagande för obetalt omsorgsarbete och stärka ställningen hos dem som arbetar i den informella sektorn.¹⁷

Ekonomisk politik, biståndspolitik och fattigdomsbekämpning måste alltså innehålla tydliga och uttalade könsperspektiv för att könsorättvisorna ska kunna angripas. Detta förutsätter i sin tur att kvinnor i högre grad är delaktiga och aktiva i utformningen av politiken.¹⁸

Jämställdhet leder inte till något paradisktillstånd, hur nu det skulle se ut. Men verklig jämställdhet skulle innebära enorma framsteg på livets alla områden: krig och fred, fattigdom och tillväxt, miljö, kultur, brott och straff, hälsa och utbildning för att nämna några.

Claes Borgström, jämställdhetsombudsman

Utbildning

Utbildning är en mänsklig rättighet.¹⁹ Trots detta förvägras flickor och kvinnor i många delar av världen rätten till undervisning och att lära sig läsa och skriva. Det är ett allvarligt brott mot de mänskliga rättigheterna som också får svåra konsekvenser i form av andra könsorättvisor. Kvinnors utbildningsnivå är avgörande för deras ställning i samhället. Utbildade kvinnor har bättre förutsättningar att påverka sin livssituation och vara delaktiga i samhällsutvecklingen.

Dessutom har kvinnors utbildningsnivå stor betydelse för utvecklingen i ett land.

FN:s befolkningsfond UNFPA sammanfattar de sociala och ekonomiska vinsterna av flickors utbildning i fyra punkter:²⁰

- **Utbildning av flickor bidrar till samhällets ekonomiska tillväxt.** Utbildning förbättrar kvinnors möjlighet att få betalt för sitt arbete. En av de effektivaste metoderna för att minska fattigdom är därför att investera i flickors utbildning. Länder som inte har en jämn könsfördelning inom utbildning riskerar enligt en beräkning att gå miste om 0,1 till 0,2 procentenheter i årlig tillväxt.
- **Utbildade mödrar är bra för barns hälsa och skolgång.** Mödrars utbildning har positiva effekter på deras barns kost, hälsa och skolgång. Varje utbildningsår för modern motsvarar mellan 5 och 10 procent lägre dödstal bland barn under fem år, och döttrar till utbildade mödrar går oftare i skola.
- **Utbildning förbättrar familjens ekonomiska möjligheter.** Eftersom utbildade kvinnor har bättre förutsättningar att få betalt för sitt arbete ökar familjens inkomst. Dessutom ökar produktiviteten. En studie i Kenya uppskattar att skördarna kunde öka med upp till 22 procent om kvinnliga bönder fick samma utbildning och inflytande som män.
- **Utbildning förbättrar kvinnors sexuella och reproduktiva hälsa.** Utbildade kvinnor tenderar att i större utsträckning söka kvalificerad rådgivning och vård både innan och i samband med att de föder barn. De använder preventivmedel oftare och blir gravida senare i livet än outbildade kvinnor. De föder också färre barn: tre års utbildning motsvarar i genomsnitt ett barn mindre per kvinna. Ju färre barn en kvinna har desto större är varje barns möjligheter att utvecklas och må bra.

Vinsterna av att kvinnor får tillgång till utbildning är alltså många såväl för kvinnor som för samhället i stort. Ändå går arbetet med att ge alla kvinnor en reell rätt till utbildning långsamt och i vissa delar av världen står utvecklingen helt stilla. Sedan 1994 har endast 14 länder tagit särskilda initiativ för att främja just flickors utbildning.²¹

Orsakerna till att flickor inte går i skolan i samma utsträckning som pojkar är många. En grundläggande anledning är att flickor och kvinnor i första hand ska ta hand om familj och hushåll, vilket är ett ekonomiskt incitament för att hålla flickor utanför skolgång och låta dem inta en produktiv roll i tidiga år. Dessutom värderas deras utbildning inte lika högt som pojkars, då det finns begränsade områden för flickor och kvinnor att använda sin utbildning. Detta gör att flickors och kvinnors utbildning drabbas hårdast av fattigdom, eftersom det är de som först förvägras skolgång när resurserna inte räcker till. Det gäller såväl fattigdom på familjenivå som på samhällsnivå.²²

En konsekvens av att flickor inte får gå i skolan är att den absolut största delen av världens analfabeter är kvinnor: två tredjedelar av världens 800 miljoner icke läs- och skrivkunniga människor är kvinnor.

Men utvecklingen går åt rätt håll. Andelen icke läs- och skrivkunniga människor minskar i hela världen, samtidigt som klyftan mellan kvinnor och män minskar (om än inte i samma takt). I utvecklingsländerna ökade andelen läs- och skrivkunniga kvinnor i åldern 15–24 år från 76 procent år 1990 till 81 procent i början av 2000-talet. Motsvarande siffror för män var 86 respektive 89 procent.²³

Andelen flickor i skolan

Ett av millenniemålets delmål på vägen mot att avskaffa fattigdomen är att avskaffa könsdiskrimineringen i all utbildning till år 2015. Andelen flickor jämfört med andelen pojkar i skolan är en av indikatorerna för uppföljning.

Flickor utgör majoriteten – 54 procent – av de 115 miljoner barn som står utanför skolans årskurs 1–6. På varje 100 pojkar som inte går i skolan är det 117 flickor som inte går i skolan.²⁴

Men även på denna punkt går utvecklingen framåt. Under 1990-talet fick allt fler flickor tillgång till skola i årskurserna 1–6 och gapet mellan pojkar och flickor minskade i så gott som alla regioner i världen.

De största framstegen skedde i de regioner där klyftorna mellan pojkar och flickor var störst vid 1990-talets början: Nordafrika och södra Asien. 1990/91 gick det 82 flickor per 100 pojkar i Nordafrikas skolor, en siffra som stigit till 93 år 2001/02. I södra Asien ökade under samma tid flickornas andel från 76 flickor per 100 pojkar till 85 per 100 pojkar.²⁵ Andelen flickor ökade mycket snabbare än andelen pojkar i skolorna i Nordafrika och södra Asien. (Se tabell.)

Flickors och pojkars inskrivning till årskurs 1–6, procent

Region	1990/91		2001/02	
	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar
Utvecklade regioner	96,2	96,1	95,9	95,5
OSS (f.d. Sovjetunionen), Asien	84,2	85,1	93,4	95,4
OSS (f.d. Sovjetunionen), Europa	90,9	91,3	88,6	88,0
Utvecklingsregioner	73,2	85,5	79,5	85,5
Nordafrika	74,4	88,6	89,9	93,7
Afrika söder om Sahara	49,8	58,0	58,5	65,8
Latinamerika och Västindien	85,8	86,9	95,9	95,6
Östra Asien	95,3	99,1	95,2	94,6
Södra Asien	57,8	86,6	73,0	85,3
Sydostasien	90,4	94,3	90,2	91,6
Västasien	74,0	87,8	77,7	87,9
Oceanien	70,2	77,9	73,2	78,7

Källa: United Nations Statistics Division 2005a s. 4

I en lång rad länder kvarstår dock mycket låga siffror för andelen flickor jämfört med andelen pojkar i årskurserna 1–6. I länder som Tchad, Jemen, Nigeria, Etiopien och Burkina Faso gick det färre än 75 flickor per 100 pojkar år 2001/02.²⁶

Utvecklingen är mindre positiv när det gäller utbildning motsvarande årskurs 7–9 samt gymnasiet. I Afrika söder om Sahara samt södra och västra Asien skrivs endast knappt hälften av alla flickor in i skolans årskurs 7 och uppåt.²⁷ Mellan 1998 och 2002 var framstegen få eller inga i dessa regioner. I Afrika söder om Sahara var utvecklingen till och med svagt negativ då andelen sjönk från 81 till 79 flickor per 100 pojkar.²⁸

Många utvecklingsländer misslyckas med att hålla kvar barnen i skolan genom hela skoltiden, och flickor tar sig igenom hela sin skoltid i betydligt mindre utsträckning än pojkar. I Afrika söder om Sahara tog sig endast 49 procent av flickorna igenom årskurs 1–6 år 2001/02, jämfört med 57 procent av pojkarna. Utvecklingen är dock tydligt positiv sedan 1998/99, då endast 44 procent av flickorna i dessa länder tog sig igenom årskurs 1–6.²⁹

Könsfördelningen i utvecklingsländerna blir alltmer skev ju högre upp i utbildningsnivåerna man kommer. Av cirka 65 utvecklingsländer med kompletta uppgifter har ungefär hälften nått en jämn könsfördelning i årskurs 1–6, 20 procent i årskurs 7–9 samt gymnasium och bara 8 procent i högre utbildning.³⁰

Sexuell och reproduktiv hälsa

Kvinnors sexuella och reproduktiva hälsa är en fråga om liv och död. På många håll i världen saknar kvinnor i realiteten både rätten och makten att bestämma över sin egen kropp. I många utvecklingsländer löper kvinnor stor risk att bli sjuka och dö om de har sex med män, vare sig det sker frivilligt eller ofrivilligt. Sociala normer, politiska krafter, ekonomiska villkor och nationella lagar befäster mäns makt att besluta över kvinnors liv och kroppar.

Uppskattningsvis dör 529 000 kvinnor varje år i samband med graviditet och förlossning. Så gott som alla dödsfall, 99 procent, sker i utvecklingsländerna. De främsta orsakerna är svåra blödningar, infektioner, osäkra aborter och sjukdomar som malaria och hiv/aids. De allra flesta dödsfall i samband med graviditet och förlossning kan förhindras med välkända medicinska lösningar. Det är alltså inte kunskap som saknas utan tillgång till riktig vård.³¹

Att minska mödradödligheten är ett av FN:s millenniemål. Dödsfall i samband med graviditet eller förlossning ska minskas med tre fjärdedelar fram till år 2015. Ett annat millenniemål är att spridningen av hiv/aids, malaria och andra sjukdomar ska hejdas före samma år. Tillsammans med målet att främja jämställdhet är dessa två mål direkt kopplade till kvinnors sexuella och reproduktiva rättigheter. Målen är omöjliga att uppnå om inte världens kvinnor får full tillgång till preventivmedel, sexualupplysning och säkra aborter samt om inte mäns sexuella våld mot kvinnor minskar drastiskt.

Osäkra aborter

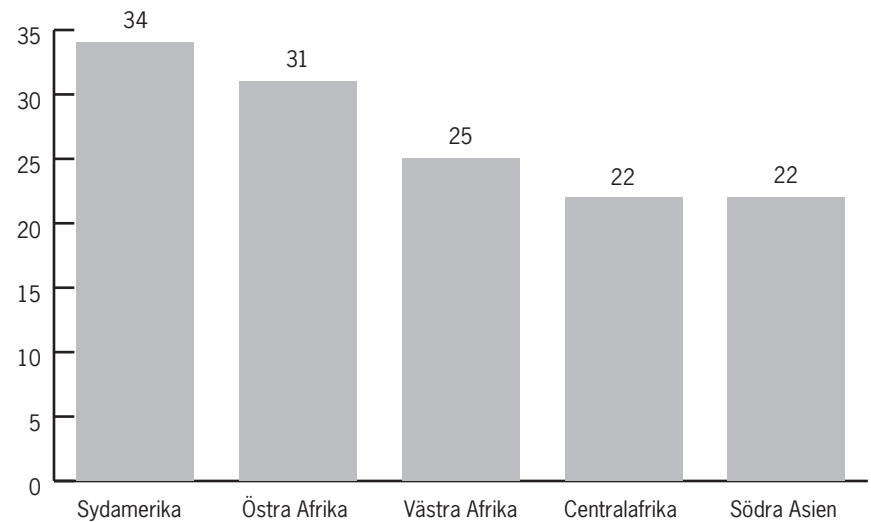
Vid FN:s befolkningskonferens i Kairo 1994 fastställde medlemsstaterna att osäkra aborter är en stor folkhälsofråga i de flesta av världens länder, och de enades därför om en gemensam handlingsplan.

År 1999 slog FN:s generalförsamling fast att abort ska vara säker där den är laglig.³² Däremot är tillgång till säker abort inte inskriven som rättighet i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna från 1948.

Endast 60 procent av alla de 46 miljoner aborter som äger rum varje år runt om i världen sker under säkra förhållanden. Ur folkhälsosynpunkt är skillnaden mellan säker och osäker abort en fråga om liv och död. En säker abort utförd av utbildad personal med riktig utrustning samt rätt teknisk och sanitär standard innebär liten eller ingen risk för kvinnan. Om personen som utför aborten istället verkar i en miljö med låg medicinsk standard och saknar utbildning löper kvinnan betydande hälsorisker. Över 18 miljoner abor-

ter varje år sker under osäkra förhållanden. De allra flesta sker i utvecklingsländerna, och Sydamerika toppar listan över osäkra aborter i utvecklingsregionerna.³³ (Se tabell nedan.)

Antal osäkra aborter per 1 000 kvinnor/år

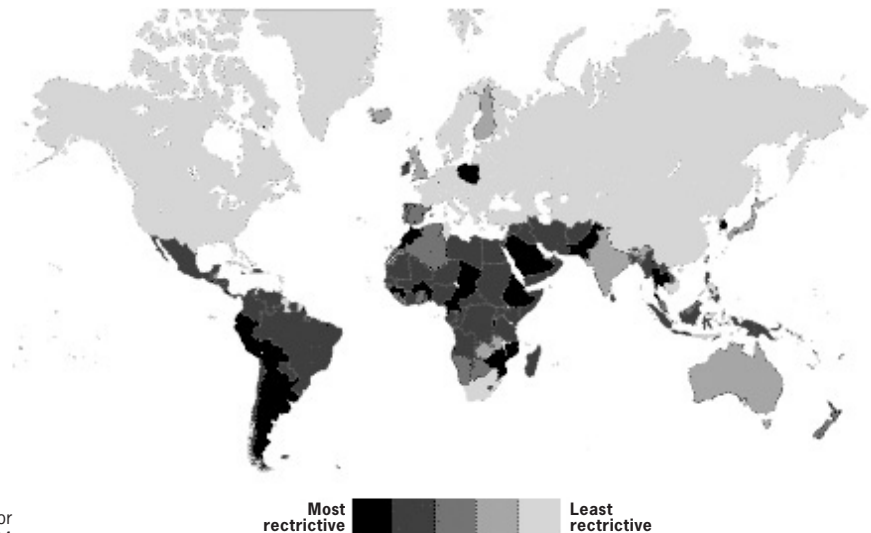
Källa: WHO 2005 s. 50

Omkring 2,5 miljoner, cirka 14 procent, av alla osäkra aborter i utvecklingsländerna sker bland kvinnor som är under 20 år.³⁴ I Asien, Afrika och Latinamerika resulterar en av tio graviditeter i en osäker abort.³⁵

Konsekvenserna av de osäkra aborterna är dramatiska. Förutom sjukdomar och den stora oron hos kvinnor som genomgår osäkra aborter dör varje år 68 000 kvinnor i världen på grund av att de genomgått en osäker abort. Osäkra aborter resulterar också i höga sjukvårdskostnader. I vissa utvecklingsländer utgör sjukhusinläggningar orsakade av osäkra aborter upp till 50 procent av alla inläggningar för mödravård.³⁶

För närvarande bor mer än 61 procent av världens befolkning i länder där abort är tillåten enligt lag, medan 26 procent lever i länder där abort i princip är förbjudet.³⁷

Abortlagstiftningen i världen 2004

Källa: Center For Reproductive Rights 2004

Även i de länder där rätten till abort är lagstadgad kan landet sakna den medicinska vård som krävs för att den ska räknas som säker. Möjligheten till säker abort begränsas också ofta av att vården är för dyr för fattiga kvinnor eller av att informationen är bristfällig.³⁸

Samtidigt som många av USA:s delstater och ett par europeiska länder fattat beslut om en restriktiv abortlagstiftning går utvecklingen i världen som helhet åt motsatt håll. Under de tio senaste åren har femton länder utökat rätten till abort (se tabell nedan).³⁹

Länder som förändrat sin abortlagstiftning sedan 1995

Har infört en liberalare abortlagstiftning	Har infört mer restriktiv abortlagstiftning
Albanien	El Salvador
Australien	Polen
Benin	Ryssland
Burkina Faso	Ungern
Colombia	USA
Etiopien	
Frankrike	
Guinea	
Kambodja	
Mali	
Mexiko	
Nepal	
Schweiz	
Sydafrika	
Tchad	

Källa: Planned Parenthood 2005

Kvinnors utsatthet för hiv/aids

Andelen hiv-smittade kvinnor och flickor ökar i flera regioner i världen. Idag är nästan hälften, 47 procent, av alla människor som lever med hiv är kvinnor.

Antalet hivsmittade kvinnor mellan 15 och 49 år i hela världen ökade från 16,4 miljoner till 17,6 miljoner mellan 2002 och 2004. I Afrika söder om Sahara är 57 procent av de smittade kvinnor, medan andelen är väsentligt lägre i alla övriga delar av världen.

Hivsmittade kvinnor år 2004 uppdelat på region

Region	Antal kvinnor 15–49 år som lever med hiv (miljoner)	Andel kvinnor av alla vuxna 15–49 år som lever med hiv, procent
Afrika söder om Sahara	13,30	57
Nordafrika och Mellanöstern	0,25	48
Syd- och Sydostasien	2,1	30
Östra Asien	0,25	22
Oceanien	0,007	21
Latinamerika	0,61	36
Västindien	0,21	49
Östeuropa och Centralasien	0,49	34
Väst- och Centraleuropa	0,16	25
Nordamerika	0,26	25
TOTALT	17,6	47

Källa: UNAIDS/WHO 2004 s. 5

Kvinnor är mer utsatta för smittoriskerna och konsekvenserna av hiv/aids än män. Det gäller generellt för kvinnor i hela världen och speciellt för kvinnor i utvecklingsländerna. Orsakerna är många och de samverkar i ett komplext mönster som i grunden handlar om att män har större social, ekonomisk och politisk makt än kvinnor:

- Ett oskyddat heterosexuellt samlag med en hivsmittad partner utgör en större smittorisk för kvinnor än för män.
- Avsaknaden av preventivmedel som kvinnan kan kontrollera gör att hon är helt beroende av mannens vilja till att använda kondom.
- Föreställningar om att en kvinna bör vara sexuellt oerfaren eller sakna kunskap om sex och sexualitet hindrar kvinnor från att skydda sig.
- Mäns våld och hot om våld ökar risken för kvinnor att smittas och minskar deras tillgång till vård.
- Föreställningar om att kvinnor och flickor ska ta hand om familjen och inte gå i skolan, ökar deras beroende av män och därmed deras sårbarhet för hiv.
- Sexuella relationer och äktenskap mellan äldre män och yngre kvinnor är vanligt på många håll i världen, vilket ökar risken för kvinnor att smittas.
- Kvinnors fattigdom gör dem ofta beroende av män som kräver sex i utbyte mot ekonomiskt stöd.⁴⁰

I områden där hiv främst sprids genom heterosexuella samlag är kvinnor alltså synnerligen utsatta. I Afrika söder om Sahara löper kvinnor 30 procent större risk att bli smittade än män. Att vara gift och att under lång tid bara ha en sexpartner skyddar inte kvinnor från hiv. Tvärtom har studier visat att äktenskap kan utgöra en ökad risk för en kvinna att bli smittad.⁴¹

- Mer än fyra femtedelar av alla kvinnor som smittas av hiv blir smittade inom äktenskapet eller i en långvarig parrelation.
- I Afrika söder om Sahara uppskattas att 60–80 procent av alla hiv-positiva kvinnor har blivit smittade av sina makar.
- I Mexiko upptäckte 30 procent av de diagnostiserade kvinnorna med hiv sin egen smitta efter att deras partner konstaterats vara smittad av hiv.
- I Indien säger cirka 90 procent av de hivsmittade kvinnorna att de var oskulder när de gifte sig och att de varit trogna mot sina män.
- I Thailand har 75 procent av de kvinnor som lever med hiv förmodligen blivit smittade av sina äkta män.
- I Marocko blev upp till 55 procent av alla hiv-positiva kvinnor smittade av sina makar.

Mäns otrohet i form av oskyddade samlag utgör ett stort hot för kvinnor att smittas av hiv och är en viktig kanal för epidemisk spridning av hiv och andra könssjukdomar.

Det är inte bara större risk för kvinnor att smittas av hiv. Konsekvenserna av hiv/aids slår också hårdare mot kvinnor, både när de själva är drabbade och när någon anhörig är smittad. De förväntas ta hand om smittade familjemedlemmar, en börda som blir extra tung på de ställen i världen där den allmänna välfärden är bristfällig. Flickor slutar skolan för att ta hand om sina föräldrar eller yngre syskon. Äldre kvinnor tar

hand om sina sjuka vuxna barn och övertar sedan föräldrarollen när de avlidit. Dessutom blir många kvinnor isolerade när de själva blir smittade. De kan inte i samma utsträckning som män räkna med att få stöd från släkten och det händer att de blir framtagna sin egendom om deras make avlider.⁴²

USA:s och Vatikanens inflytande

På den globala arenan verkar flera politiska aktörer för att begränsa kvinnors sexuella och reproduktiva rättigheter. Bush-administrationen och katolska kyrkan är två av de mest inflytelserika. Centralt är motståndet mot rätten till abort, men det handlar också om inskränkningar i kvinnors möjligheter att skydda sig mot oönskade graviditeter, hiv och andra könssjukdomar.

I början av 2001 återinförde USA:s president George W. Bush den så kallade munkavlelagen ("global gag rule"), som innebär att USA inte ger några pengar till frivilligorganisationer som upplyser om eller utför aborter. Det gäller oavsett om abort är förbjudet eller tillåtet i det land organisationen verkar.⁴³

Sedan 2002 har Bush-administrationen även hållit inne sitt bidrag till FN:s befolkningsfond, efter ett felaktigt påstående att fonden stöttade tvångsaborter och sterilisering i Kina. FN:s befolkningsfond hjälper ungefär 146 länder att öka tillgången på reproduktiv hälsovård. Trots att den amerikanska administrationen själv undersökt saken på plats i Kina och inte funnit några bevis för stöd till tvångsaborter och sterilisering, har inte bidragen betalats ut. För närvarande (15 september 2005) handlar det om sammanlagt 127 miljoner dollar i indragna bidrag. Varje år rör det sig om 34 miljoner dollar som i utvecklingsländerna kunde ha förhindrat två miljoner oönskade graviditeter och räddat 4 700 kvinnors liv i samband med graviditet och förlossning.⁴⁴

Katolska kyrkan och Vatikanstaten har ett relativt sett stort inflytande över såväl FN som EU. I FN har påveämbetet status som permanent observatör. Det ger katolska kyrkan en bland trossamfund och organisationer unik möjlighet att påverka politiskt. Katolska kyrkan har tagit ställning emot rätten till säker abort, distribution av kondomer samt utbildning som strategi för att begränsa spridningen av hiv/aids.⁴⁵

Bättre hälsa och utbildning, och friheten att planera deras familjers framtid, kommer att vidga kvinnors ekonomiska valfrihet; men det kommer också att frigöra deras tankar och sinnen.

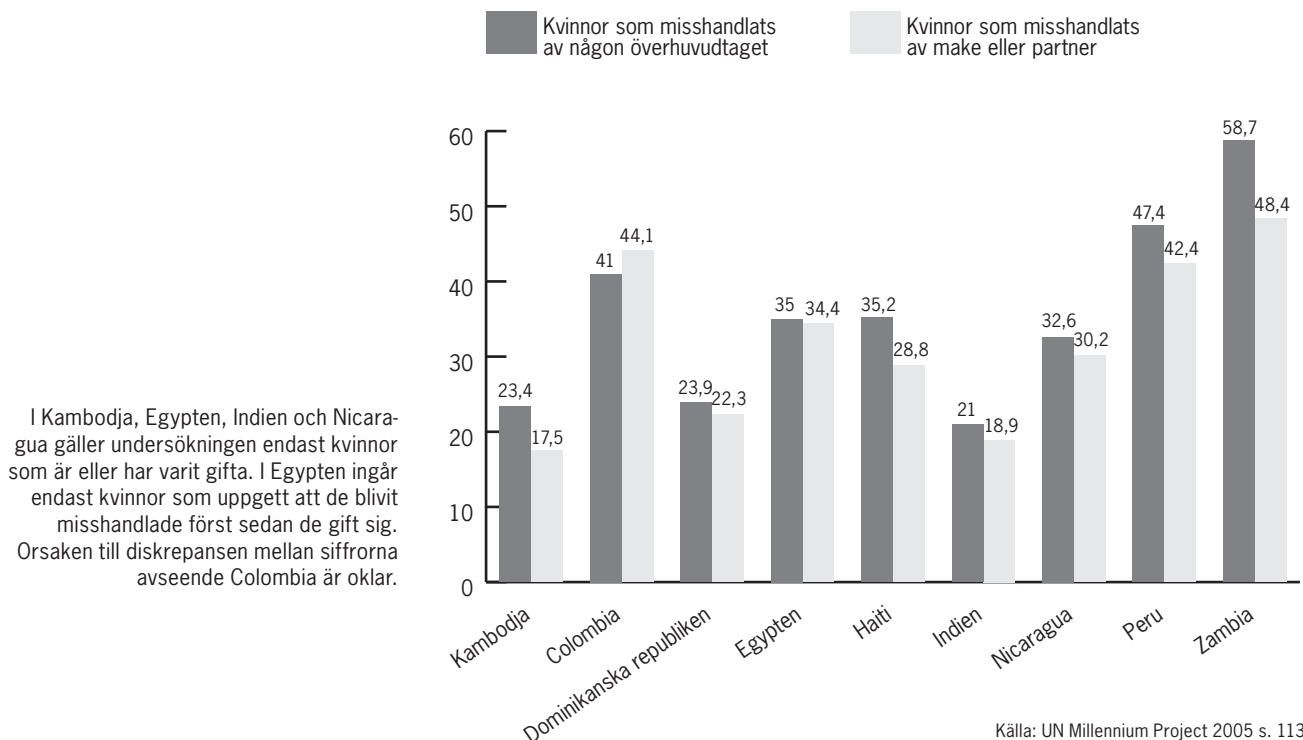
Nafis Sadik, särskild rådgivare till FN:s generalsekreterare

Mäns våld

Könsbaserat våld är ett av de yttersta och mest brutala uttrycken för ojämlika maktrelationer och förhärskande föreställningar om manligt och kvinnligt. Mäns våld mot kvinnor i form av misshandel, våldtäkt och mord kan ses som ett världsomfattande och extremt uttryck för många mäns nedvärdering av kvinnor. Mäns våld mot kvinnor är enligt FN:s befolkningsfond UNFPA den kanske mest utbredda och socialt accepterade kränkningen av de mänskliga rättigheterna.⁴⁶

Enligt en uppskattning från WHO kommer minst var femte kvinna i världen att utsättas för våldtäkt eller våldtäktsförsök under sin livstid.⁴⁷ Var tredje kvinna kommer att bli misshandlad, i de flesta fallen av en familjemedlem eller av någon hon känner.⁴⁸ Våldet skördar lika många offer bland vuxna kvinnor som cancer och skapar lika stor ohälsa bland kvinnor som trafikolyckor och malaria tillsammans.⁴⁹

Kvinnor 15–49 år med våldserfarenhet efter 15 års ålder, procent

Källa: UN Millennium Project 2005 s. 113

Mäns våld mot kvinnor är ett viktigt hinder för utveckling och fattigdomsbekämpning på flera olika sätt:

- Kvinnor som lever med en rädsla för att utsättas för mäns våld får sitt handlingsutrymme begränsat. Ofriheten skapar stora hinder för kvinnor att ta sig ur fattigdom och förbättra sina levnadsvillkor. När kvinnor begränsas av våld och rädsla för våld motverkar det deras möjligheter att studera, arbeta och bidra till demokratisk och ekonomisk utveckling. Det är bland annat vanligt att kvinnor utsätts för våldtäkt och våldtäktsförsök i samband med att de utnyttjar kollektivtrafik. I till exempel Indien och Zambia riskerar flickor att bli våldtagna av skolbusschaufförer.⁵⁰ Det är svårt att ens föreställa sig de samhälleliga konsekvenserna av att många – troligen de allra flesta – kvinnor i världen lever med en rädsla för att bli angripna av män, bland annat för att rädslan är en så internaliserad och vardaglig företeelse att många av kvinnorna inte ens själva skulle benämna sitt förhållnings-sätt som rädsla.
- Barn till mödrar som misshandlas drabbas både direkt och indirekt. Dels utsätts barnen för traumatiska upplevelser som begränsar dem i livet. Dels går våld mot kvinnor ut över barns hälsa och utveckling eftersom kvinnor tar huvudansvaret för barnen. Enligt en studie i Nicaragua behöver 63 procent av barnen till misshandlade kvinnor gå om ett år i skolan, och de slutar skolan fyra år tidigare än andra barn.⁵¹
- Mäns sexuella våld och övergrepp mot kvinnor bidrar kraftigt till spridningen av hiv/aids och leder till oönskade graviditeter och osäkra aborter. I en studie i Tanzania visade det sig att det var 2,6 gånger mer sannolikt att de kvinnor som hade hiv också hade blivit misshandlade, än de kvinnor som inte hade hiv.⁵²
- Förutom dessa indirekta ekonomiska kostnader orsakar mäns våld mot kvinnor höga direkta kostnader för bland annat sjukvård och utgifter inom rättsväsendet.

Våld i nära relationer

Maken eller partnern står för merparten av allt våld som drabbar kvinnor. Detta är en avgörande skillnad mellan kvinnors och mäns våldserfarenheter, eftersom män framförallt drabbas av våld från främlingar.

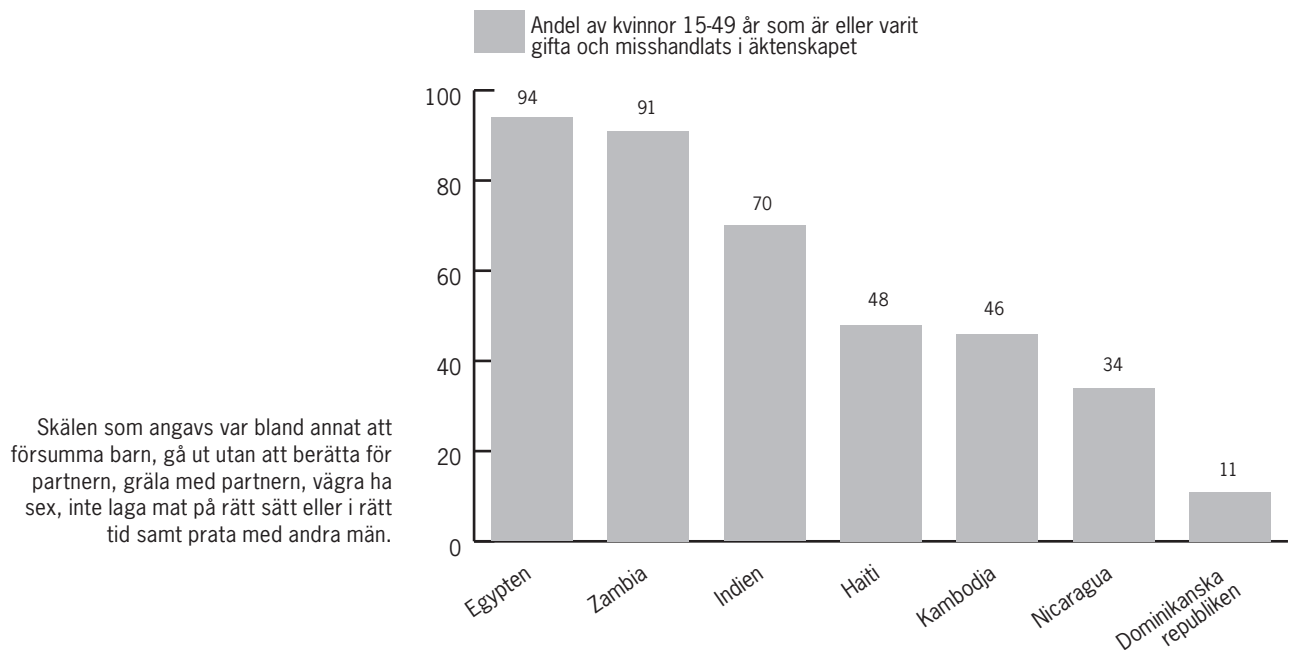
Alla undersökningar av omfattningen av våld mot kvinnor tenderar att underskatta våldet på grund av att få kvinnor anmäler det och att många myndigheter är dåliga på att ta anmälningar på allvar, och detta gäller i synnerhet mäns våld mot kvinnor i nära relationer.

I samband med en WHO-undersökning i flera olika länder om misshandel visade det sig att för mellan 20 till 70 procent av de intervjuade kvinnorna var intervjuerna den allra första gången som de pratade om sin misshandel.⁵³

De undersökningar som gjorts i olika länder visar att mellan 10 och 69 procent av kvinnorna har utsatts för fysisk misshandel av sin man eller partner.⁵⁴ I ungefär 25 procent av dessa fall förekom också sexuella övergrepp. Mellan 40 och 70 procent av alla kvinnliga mordoffer hade mördats av sin partner i Australien, Canada, Israel, Sydafrika och USA.⁵⁵

I många länder ses våld som en naturlig del av relationerna mellan män och kvinnor. Även kvinnor som utsatts för våld från en make eller partner lägger i vissa fall skulden på sig själva för att de blivit slagna.

Misshandlade kvinnor som anser att hustrumisshandel är försvarbart av minst ett skäl, procent

Källa: UNFPA 2005 s. 68

Ungefär var fjärde kvinna misshandlas under sin graviditet, vilket innebär fördubblad risk för missfall och fyrdubblad risk för att föda ett barn med låg vikt. I studier i Hong Kong och Uganda uppgav ungefär 30 procent av de kvinnor som utförde abort att det huvudsakliga skälet var misshandel.

Våld mot flickor och unga kvinnor

Flickor och unga kvinnor är hårt utsatta för mäns våld. Våldet börjar redan i samband med graviditet och förlossning. I vissa länder har den kulturella och ekonomiska överordningen av män lett till att föräldrar dödar nyfödda flickor, till exempel genom att nyfödda flickor inte får mat, eller genomför könss selektiva aborter. Ungefär 60 miljoner flickor "saknas" i Asien på grund av dessa spädbarnsmord och selektiva aborter.⁵⁶ I Indien går det numera endast 927 flickor på 1000 pojkar, med bottennoteringar i delstaterna Punjab och Haryana med 793 flickor på 1000 pojkar.⁵⁷ I Kina ökade andelen pojkar från 106 pojkar per 100 flickor under 1960- och 1970-talen till 111 pojkar per 100 flickor på 1990-talet.⁵⁸

Knappt hälften av alla sexuella övergrepp i världen begås mot flickor som är 15 år eller yngre, och många kvinnors första sexuella erfarenhet skedde under någon form av tvång. I Västindien uppskattas detta gälla nära hälften av alla kvinnor. Mellan 20 och 30 procent av alla unga kvinnor i Jamaica, Mali, Tanzania och Zimbabwe har utsatts för sexuellt våld. Våld från partnern är den främsta dödsorsaken bland unga kvinnor i Thailand.⁵⁹

En allvarlig form av våld mot kvinnor är bruket av kvinnlig könsstympning. Ungefär två miljoner flickor utsätts varje år för detta övergrepp, en form av våld mot kvinnor som till övervägande del utövas av kvinnor.⁶⁰

Människohandel för sexuella ändamål

Mäns våld mot kvinnor tar systematisk och organiserad form när kvinnors kroppar används som handelsvara. Ett expertmöte arrangerat av FN 2002 konstaterade att handeln med kvinnor och flickor är ett av de mest nedbrytande brotten mot de mänskliga rättigheterna, därför att den resulterar i en gradvis och total utplåning av kvinnans personliga identitet och hennes rätt att leva som fri människa i ett civiliserat samhälle.⁶¹

Handeln med kvinnor och barn är den snabbast växande formen av organiserad brottslighet.⁶² Den uppskattas ha ökat med 50 procent bara mellan 1995 och 2000.⁶³ USA:s utrikesdepartement uppskattar att den globala människohandeln mellan länder omfattar mellan 600 000 och 800 000 kvinnor, män och barn varje år. Ungefär 80 procent av dessa antas vara kvinnor och upp till 50 procent minderåriga. Dessutom förekommer en omfattande människohandel inom ländernas gränser. Den kommersiella sexindustrin exploaterar majoriteten av människohandelns offer.⁶⁴

Kön, krig och fred

Män ligger bakom mer än 90 procent av allt våld i världen.⁶⁵ Det mest systematiska och mest ödeläggande våldet sker i samband med krig och väpnade konflikter. Krig och väpnad konflikt är i sin tur de helt centrala orsakerna bakom en stor del av fattigdomen i världen. Majoriteten, kanske så många som 90 procent, av alla som dödas eller skadas till följd av väpnade konflikter är civila, och majoriteten av dessa är kvinnor och barn.⁶⁶

Ur ett utvecklingsperspektiv bör man ställa sig frågan hur många krig och väpnade konflikter som hade kunnat undvikas om de dominerande formerna för manlighet sett annorlunda ut, det vill säga om alla pojkar hade vuxit upp utan inflytandet av dominanta, aggressiva och våldssamma manliga förebilder och normer i såväl kultur som vardagsliv.

Kvinnor osynliggörs ofta i de officiella och massmediala skildringarna av såväl krig som konfliktlösning och återuppbyggnad. De senaste åren har dock ett kvinnoperspektiv på såväl krig som konfliktlösning och återuppbyggnad vuxit sig allt starkare i debatten. De systematiska våldtäkterna i Bosnien och Hercegovina 1992 innebar att ökad internationell uppmärksamhet riktades mot kvinnors utsatthet i samband med krig. I folkmordet i Rwanda 1994 drabbades mellan 250 000 och 500 000 kvinnor av våldtäkter.⁶⁷

Den ökade uppmärksamheten på kvinnors roll i krig och konfliktlösning ledde bland annat till att FN:s säkerhetsråd år 2000 antog resolution nr 1325, som uppmanar medlemsländerna att säkerställa att kvinnor representeras på alla beslutsnivåer i arbetet för att förebygga, hantera och lösa konflikter. I krigsförbrytartribunalerna efter konflikterna i det forna Jugoslavien och Rwanda väcktes för första gången åtal för krigsförbrytelser mot kvinnor.⁶⁸

På grund av den stora skam och tystnad som omger frågorna är det ont om statistiska uppgifter om hur våldtäkter används i krigsföring. I en studie i Sierra Leone uppgav åtta procent av kvinnorna att de blivit utsatta för våldtäkt, men åtskilligt fler än så berättade att de blivit bortrövade, att de blivit gravida, att de drabbats av blödningar, smärta eller svullnad i underlivet eller att de hade någon sexuellt överförbar sjukdom – alltsammans tecken på att de varit med om våldtäkter som de inte vågade berätta om.⁶⁹

Ett annat tecken på kvinnors utsatthet och omfattningen av sexuella övergrepp i samband med krig är att hiv/aids och andra sexuellt överförbara sjukdomar är två till fem gånger vanligare bland soldater än i civil-

befolkning. Under pågående konflikt kan skillnaden vara så stor som 50 gånger. Inte bara krigförande manliga soldater förgriper sig på kvinnor – även konfliktlösningen innebär ibland ett ökat förtryck av kvinnor. Där FN-trupper sätts in ökar ofta prostitutionen.⁷⁰

Internationell kampanj mot våld mot kvinnor

Jämfört med kampen mot aids, tuberkulos och andra stora hot mot människors hälsa har världssamfundet och ländernas regeringar vidtagit relativt blygsamma åtgärder för att motverka mäns våld mot kvinnor. Det avspeglas, enligt arbetsgruppen för jämställdhet och utbildning inom FN:s millennieprojekt, bland annat i anslagen inom FN till olika fonder.

Därför föreslår arbetsgruppen att FN initierar en global kampanj mot mäns våld mot kvinnor. På samma sätt som FN leder arbetet mot hiv/aids önskar sig arbetsgruppen en kampanj som mobiliserar till handling på lokal, nationell och global nivå. Gruppen föreslår också ökade anslag till FN:s kvinnofond UNIFEM, bland annat i syfte att utvärdera och stötta lokalt arbete mot mäns våld.⁷¹

När vi väl blir kvinnor är rädsla något lika välkänt för oss som luft; det är vårt grundvillkor. Vi lever det, vi andas in det, vi andas ut det, och för det mesta så tänker vi inte ens på det. I stället för "jag är rädd", säger vi "jag vill inte", "jag vet inte hur" eller "jag kan inte".

Andrea Dworkin, författare och feministisk aktivist

Politik och demokrati

Kvinnors politiska mobilisering i allmänhet och kvinnorörelser i synnerhet har varit den huvudsakliga drivkraften bakom såväl stärkt kvinnorepresentation som genomdrivandet av politik som gynnar kvinnor och som främjar jämställdhet. En stark och självständig kvinnorörelse kan stärka de kvinnor som verkar för kvinnors intressen inom parlament och regeringar.

Feministiska politiska rörelser bedriver ett intensivt arbete för att motverka de ojämlika maktrelationerna mellan kvinnor och män. All kvinnorörelse är emellertid inte feministisk och kvinnors politiska engagemang är lika mångfacetterat som kvinnors livsvillkor. Men det finns ett krav som kvinnor från alla politiska läger över hela världen har haft lätt att enas om: kravet på lika representation i de politiska församlingarna.⁷²

Om kvinnor inte representeras i politiken i proportion till sin andel av befolkningen så innebär det att kvinnors livsvillkor och erfarenheter av underordning inte ges tillräcklig uppmärksamhet och att kvinnors intressen inte tas tillvara. Kvinnors deltagande i politiken är därför en nyckelfråga för såväl arbetet för jämställdhet och förbättrade villkor för kvinnor som för kampen mot fattigdom.

Ökad kvinnorepresentation

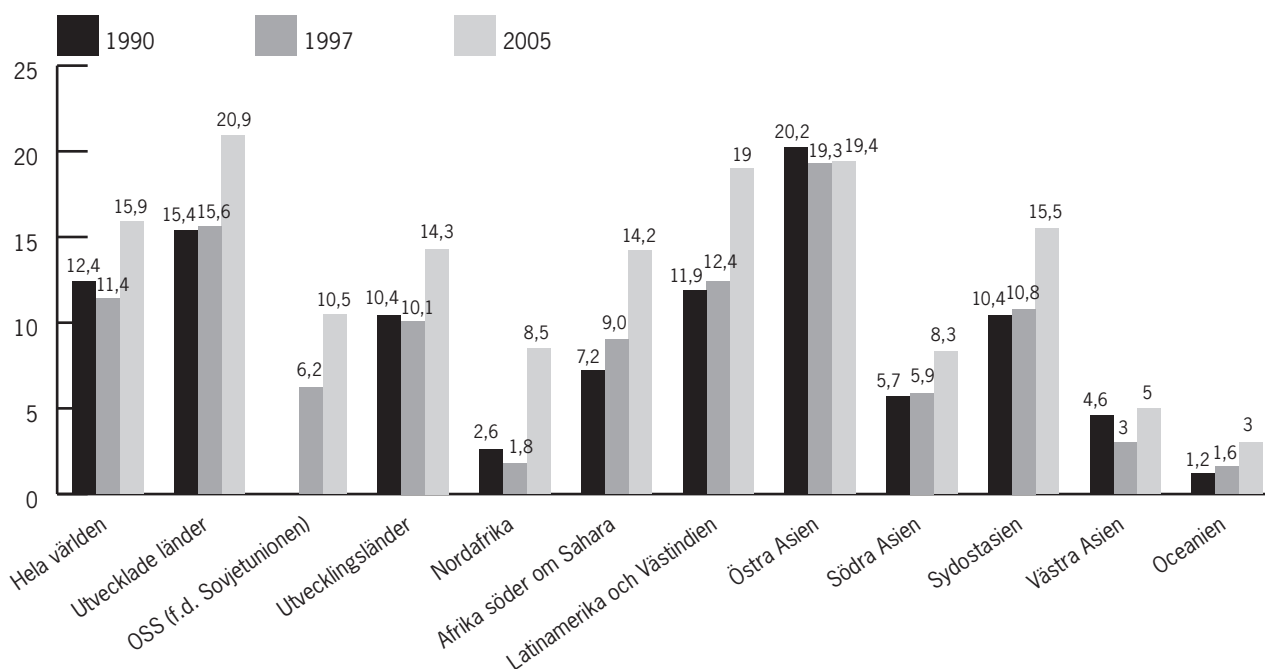
Kvinnorepresentationen i nationella parlament har ökat kraftigt de senaste tio åren. Men inte ett enda land kan uppvisa en kvinnorepresentation i det nationella parlamentet som motsvarar kvinnors andel av befolkningen – 50 procent. På denna punkt återstår alltså en viktig demokratiseringsprocess för samtliga länder i världen.

FN:s ekonomiska och sociala råd, ECOSOC, slog 1990 fast att 30 procent ska vara ett delmål för kvinnorepresentationen i de nationella parlamenten till år 1995.⁷³ Bakgrunden var tanken om att det inte räcker med enstaka eller ett fåtal kvinnor för att rå på de manliga maktstrukturerna. Erfarenheterna från de skandinaviska länderna hade visat att det behövdes en ”kritisk massa” av kvinnor för att ändra på den politiska kulturen och de politiska besluten.⁷⁴

Den 1 januari 2005 hade dock endast 17 länder nått det gamla målet om en kvinnorepresentation på 30 procent. Genomsnittet för alla världens länder ligger på 15,9 procent kvinnor i enkammarparlament eller i underhus, en ökning med 2,4 procentenheter sedan 2000. Om man tar med överhus i beräkningen ligger kvinnors andel på 15,7 procent.⁷⁵ Den 31 augusti 2005 fanns det 6 770 kvinnliga och 35 877 manliga parlamentsledamöter.⁷⁶

Andelen kvinnor i de nationella parlamenten har ökat i alla regioner jämfört med 1997. I Nordafrika har kvinnornas andel tredubblats sedan 1990. De senaste tio åren har antalet länder som helt saknar kvinnlig representation minskat från 12 till 9.⁷⁷ Men utvecklingen är inte entydig. Sedan 1990 har andelen kvinnor i det nationella parlamentet minskat i 29 länder.⁷⁸

Kvinnorepresentation i nationella parlament (enkammarparlament eller underhus), procent

Siffrorna avser den 1 januari varje år.

Källa: United Nations Statistics Division 2005c

Valsystemens betydelse

Det finns inget tydligt samband mellan kvinnors utbildningsnivå eller ställning på arbetsmarknaden och kvinnorepresentationen i nationella parlament. Däremot finns det ett visst samband mellan inkomsterna i ett land och kvinnorepresentationen, även om variationerna är stora – till exempel har världens rikaste land, USA, mycket låg kvinnorepresentation.

Den enskilt mest betydelsefulla faktorn för att förutsäga andelen kvinnor i parlamentet är istället valsystemet. Kvinnorepresentationen är högst i länder med proportionella valsystem, där väljarna röstar på partier som får mandat i förhållande till sina röstandelar. Ju högre inslag av majoritetsval – att väljarna i en valkrets röstar på kandidater och den kandidat som får högst röstetal vinner – desto lägre andel kvinnor. Men även här förekommer stora variationer.⁷⁹

Könskvotering bakom ökad kvinnorepresentation

Under de senaste tio åren har olika former av könskvotering börjat användas i allt större omfattning, vilket lett till att andelen kvinnor ökat kraftigt i de nationella parlamenten. I mer än 80 länder i världen tillämpas idag olika former av könskvotering, antingen i lagstiftningen, i konstitutionen eller frivilligt av partier.⁸⁰

Det finns många olika former av kvotering, men två huvudkategorier kan urskiljas: kvotering genom lagstiftning och konstitutionella regler samt frivil-

lig kvotering i politiska partier.⁸¹ Kvotering genom lagstiftning eller konstitutionella regler är något vanligare än frivillig kvotering i politiska partier.⁸²

År 2004 hade 37 länder någon form av kvotering i konstitutionen eller lagstiftningen. I 23 av dessa länder innebar kvoteringen ett krav på partierna att i samband med val ställa upp med ett minsta antal kvinnor eller en minsta andel kvinnor. I 14 länder innebar kvoteringen istället olika former av reserverade platser för kvinnor i nationella eller lokala organ.⁸³

I många länder har trycket från kvinnorörelser och kvinnliga parti-medlemmar istället lett till att partier frivilligt väljer att kvotera sina kandidater och listor på olika sätt.

Oavsett om kvoteringen sker genom nationella regler eller genom partiers frivilliga åtaganden får den störst effekt i form av verklig kvinnorepresentation när den sker i proportionella valsystem med stora valkretsar. Här kan system med varvade listor – som ”varannan damernas” i Sverige eller södra Afrikas ”zebralistor” – leda till en hög kvinnorepresentation.

I många länder som härjats av krig och konflikter har kvinnor spelat en viktig roll vid uppbyggnaden av demokratiska institutioner. I både Rwanda och Burundi innehåller de nya konstitutionerna reserverade platser för kvinnor i de nationella parlamenten. Valet 2003 innebar att Rwandas parlament seglade upp som ”världens mest jämställda”, med 48,8 procent kvinnor (39 kvinnor av 80 ledamöter). Eritrea, Moçambique och Sydafrika är andra exempel på länder som genomgått krig eller konflikter och som infört kvotering eller andra åtgärder som lett till en jämförelsevis hög andel kvinnor (mellan 22 och 35 procent).⁸⁴

Latinamerika och Västindien är en region där könskvotering spritt sig till allt fler länder. Här införde 11 länder kvotering under 1990-talet.⁸⁵ Argentina, Bolivia, Uruguay och Costa Rica är alla exempel på länder som både har bestämmelser om att partier måste kvotera och stora valkretsar i proportionella valsystem. I Argentina och Costa Rica utgör kvinnor 31 respektive 35 procent av parlamentsledamöterna.⁸⁶

Kvinnor i regeringen

Kvinnorepresentationen på regeringsnivå är klart lägre än i parlamenten. Av världens presidenter och statsministrar var endast 8 respektive 9 procent kvinnor år 1998.

I regeringarna har kvinnliga ministrar ofta fått ansvar för sådana områden som miljö, socialpolitik, hälsa, utbildning, familjepolitik och jämställdhets- eller kvinnofrågor. Männen har i stor utsträckning behållit makten när det gäller de maktstinna områdena utrikes-, försvars-, finans- och näringspolitik. En förändring är dock att allt fler kvinnor blir justitieministrar och arbetsmarknadsministrar.⁸⁷

Sammantaget innebär den låga andelen kvinnor i parlamenten, den låga andelen kvinnor på centrala maktpositioner inom regeringar och de informella manliga maktstrukturerna att samtliga länder i världen befinner sig mycket långt från målet om jämställdhet inom politiken.

Kvinnorepresentation och jämställdhet i ett gott samhällsskick

Under senare år har betonandet av ett gott samhällsskick (”good governance”) vunnit mark som ett viktigt perspektiv inom såväl ekonomisk politisk som utvecklings- och biståndspolitik. Rättssäkerhet, effektiva offentliga institutioner och motverkande av korruption ses som viktiga åtgärder för att skapa förutsättningar för ekonomisk utveckling. I detta perspektiv har kvinnors deltagande i politiken och i offentlig förvaltning av vissa setts som en positiv åtgärd, eftersom kvinnor antas vara mindre korrumperade än män.⁸⁸

Ett exempel är arbetsgruppen om utbildning och jämställdhet inom FN:s millennieprojekt. Ett av deras tre huvudargument för att prioritera kvinnors politiska representation är att kvinnor höjer kvaliteten på samhällsskicket.⁸⁹ Arbetsgruppen hänvisar till undersökningar som visar på minskad korruption i samband med högre kvinnorepresentation samt till en opinionsundersökning i fem latinamerikanska länder som visar att de flesta tillfrågade ansåg att kvinnor är bättre på att hantera många politiska frågor.

FN:s forskningsinstitut för social utveckling, UNRISD, invänder mot den här sortens resonemang i sin rapport med anledning av 10-årsfirandet av FN:s fjärde kvinnokonferens i Beijing 1995.⁹⁰ Det vetenskapliga stödet för att kvinnor skulle vara mindre korruptionsbenägna bygger enligt UNRISD inte på observationer av faktisk korruption, utan på opinionsmätningar som speglar idealiserade föreställningar om kvinnlig dygd.

Istället för att se kvinnor som ett bidrag till arbetet för gott samhällsskick anlägger UNRISD ett omvänt könsperspektiv på frågan om gott samhällsskick. De offentliga institutionernas funktionssätt kan knappast benämnas ”gott samhällsskick” om inte kvinnors intressen tas till vara och om kvinnor inte kan ställa makthavare till ansvar för bristande jämställdhet och välfärd. Från en helt annan utgångspunkt kommer alltså UNRISD till samma slutsats som arbetsgruppen om utbildning och jämställdhet inom FN:s millennieprojekt: ett gott samhällsskick förutsätter en jämn könsfördelning i politiska organ.

Ett verktyg för att åstadkomma ett gott samhällsskick kan också vara ”gender budgeting” – att utarbeta eller granska offentliga budgetar utifrån ett könsperspektiv, ett arbetssätt som Australien och Sydafrika tidigt införde. På det sättet kan man jämföra samhällets åtaganden om strävan mot jämställdhet med hur de gemensamma resurserna fördelas i den offentliga budgeten.⁹¹

Den pågående marginaliseringen av kvinnor i beslutsfattandet har varit både orsak och verkan när det gäller det långsamma framåtskridandet i många utvecklingsområden.

Kofi Annan, FN:s generalsekreterare

Referenser

- ¹ UN 2005 s. 6
- ² För källor till de uppgifter som saknar egna noter, se t.ex. UNRISD 2005, UN Millennium Project 2005, UNFPA 2005a
- ³ Med obetalt arbete menas här arbete som inte ger någon direkt ekonomisk ersättning.
- ⁴ UNDP 2005 s. 315
- ⁵ UNFPA 2005a s. 14
- ⁶ United Nations Statistics Division 2005b s. 7
- ⁷ UNDP 2005 s. 303 ff.
- ⁸ UN Millennium Project 2005, s. 90
- ⁹ UNRISD 2005 s. 10
- ¹⁰ UNRISD 2005 s. xxii, s. 35 ff.
- ¹¹ UNFPA 2005a s. 15
- ¹² UNIFEM 2005 s. 10
- ¹³ UN Millennium Project 2005
- ¹⁴ Undersökningen konstanthöll en rad andra variabler såsom utbildning, sysselsättning och hushållets ekonomiska status. UN Millennium Project 2005 s. 76
- ¹⁵ UN Millennium Project 2005 s. 77
- ¹⁶ UNRISD 2005 s. 25 ff.
- ¹⁷ UNRISD 2005 s. xxiv.
- ¹⁸ UNRISD 2005 s. xxiv f.
- ¹⁹ Rätten till undervisning ingår i FN:s allmänna förklaring om mänskliga rättigheter från 1948, Artikel 26:1
- ²⁰ UNFPA 2005a s. 10 f.
- ²¹ UNFPA 2005a s. 10 f.
- ²² UNFPA 2005a s. 10 f.
- ²³ United Nations Statistics Division 2005b s. 5
- ²⁴ UNICEF 2005
- ²⁵ United Nations Statistics Division 2005b s. 3
- ²⁶ United Nations Statistics Division 2005b s. 3
- ²⁷ UN Millennium Project 2005 s. 5
- ²⁸ United Nations Statistics Division 2005b s. 3 f
- ²⁹ United Nations Statistics Division 2005a s. 5
- ³⁰ United Nations Statistics Division 2005b s. 5
- ³¹ WHO 2005 s. 61 f.
- ³² WHO 2005 s. 51
- ³³ WHO 2005 s. 50 f.
- ³⁴ WHO 2005 s. 51
- ³⁵ UNFPA 2005a s. 35
- ³⁶ WHO 2005 s. 51
- ³⁷ Center For Reproductive Rights 2004
- ³⁸ WHO 2005 s. 52
- ³⁹ Planned Parenthood 2005
- ⁴⁰ UNAIDS/WHO 2004 s. 7 ff.
- ⁴¹ UNFPA 2005a s. 38, se även UNAIDS 2004 s. 40
- ⁴² UNAIDS/WHO 2004 s. 7 ff.
- ⁴³ The Global Gag Rule Impact Project 2005
- ⁴⁴ UNFPA 2005b
- ⁴⁵ Center for Reproductive Rights 2000
- ⁴⁶ UNFPA 2005a s. 65
- ⁴⁷ WHO 1997
- ⁴⁸ UNFPA 2005a s. 65
- ⁴⁹ WHO 1997
- ⁵⁰ UN Millennium Project 2005 s. 112
- ⁵¹ UNFPA 2005a s. 68
- ⁵² UN Millennium Project 2005 s. 111
- ⁵³ UNFPA 2005a s. 67
- ⁵⁴ WHO 2002 s. 90 f.
- ⁵⁵ UNFPA 2005a s. 66
- ⁵⁶ UNFPA 2005a s. 67
- ⁵⁷ de Vylder 2004 s. 83
- ⁵⁸ de Vylder 2004 s. 84
- ⁵⁹ UNFPA 2005a s. 66 f.
- ⁶⁰ de Vylder 2004 s. 89
- ⁶¹ DAW/ODC 2002 s. 6
- ⁶² DAW/ODC 2002
- ⁶³ UNRISD s. 218
- ⁶⁴ U.S. Department of State 2005
- ⁶⁵ de Vylder 2004 s. 63

- ⁶⁶ UNRISD 2005 s. 210
- ⁶⁷ UNRISD 2005 s. 215
- ⁶⁸ UNRISD 2005 s. 209 ff.
- ⁶⁹ UNRISD 2005 s. 215
- ⁷⁰ UNRISD 2005 s. 217 f.
- ⁷¹ UN Millennium Project 2005 s. 119 ff
- ⁷² UNRISD 2005 s. 167 ff.
- ⁷³ United Nations Statistics Division 2005b s. 9
- ⁷⁴ UNRISD 2005 s. 149
- ⁷⁵ United Nations Statistics Division 2005b s. 9
- ⁷⁶ Det totala antalet parlamentsledamöter var 43 482, och det saknades könsuppdelad statistik för 835 ledamöter. IPU 2005.
- ⁷⁷ United Nations Statistics Division 2005b s. 9 f.
- ⁷⁸ UN Millennium Project 2005 s. 106
- ⁷⁹ UNRISD 2005 s. 151 f.
- ⁸⁰ UNRISD 2005 s. 153
- ⁸¹ Dahlerup 2002 s. 3
- ⁸² UN Millennium Project 2005 s. 107
- ⁸³ UN Millennium Project 2005 s. 107
- ⁸⁴ United Nations Statistics Division 2005b s. 10
- ⁸⁵ UN Millennium Project 2005 s. 107
- ⁸⁶ UNRISD 2005 s. 153
- ⁸⁷ UNRISD 2005 s. 157 f.
- ⁸⁸ UNRISD 2005 s. 181 ff.
- ⁸⁹ De övriga två argumenten är att jämlika politiska villkor är en mänsklig rättighet, samt att en jämn könsfördelning i politiken behövs för att säkerställa att kvinnors intressen tas tillvara. UN Millennium Project 2005 s. 104 f.
- ⁹⁰ UNRISD 2005 s. 182 f.
- ⁹¹ UNRISD 2005 s. 186

Källor

Catholics for a Free Choice 2003: *Preserving Power and Privilege. The Vatican's Agenda in the European Union.*

Center for Reproductive Rights 2000: *The Holy See at the United Nations. An Obstacle to Women's Reproductive Health and Rights.*

Center For Reproductive Rights 2005: *The World's Abortion Law 2004.*
http://www.reproductiverights.org/pub_fac_abortion_laws.html (hämtad 2005-09-30)

Dahlerup, Drude 2002: "Using Quotas to Increase Women's Political Representation". I IDEA: *Women in Parliament. Beyond Numbers.*

DAW/ODC 2002: *Trafficking in women and girls. Report of the Expert Group Meeting Glen Cove, New York, USA, 18 – 22 November 2002.*

UN 2005: *The Millennium Development Goals Report.*

IOM 2005: *World Migration 2005. Costs and benefits of international migration Volume 3.*

IPU 2005: *Women in National Parliaments.* <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm> (hämtad 2005-10-05)

Planned Parenthood 2005: *Global Illegal Abortion - Where There Is No "Roe". An Examination of the Impact of Illegal Abortion Around the World.* <http://www.plannedparenthood.org/pp2/portal/international/globalresource/resource-050830-illegal-abortion.xml> (hämtad 2005-09-30)

The Global Gag Rule Impact Project 2005: *The Global Gag Rule.*
<http://www.globalgagrule.org/index.htm> (hämtad 2005-10-05)

United Nations Statistics Division 2005a: *Progress towards the Millennium Development Goals, 1990-2005. Goal 2: Achieve universal education.* http://unstats.un.org/unsd/mi/goals_2005/goal_2.pdf (hämtad 2005-09-30)

United Nations Statistics Division 2005b: *Progress towards the Millennium Development Goals, 1990-2005. Goal 3: Promote gender equality and empower women.*
http://unstats.un.org/unsd/mi/goals_2005/goal_3.pdf (hämtad 2005-09-30)

United Nations Statistics Division 2005c: *Progress towards the Millennium Development Goals, 1990-2005.* http://unstats.un.org/unsd/mi/mi_coverfinal.htm (hämtad 2005-09-30)

UNAIDS/WHO 2004: *AIDS epidemic update, December 2004.*

UNAIDS 2004: *2004 Report on the global AIDS epidemic, June 2004.*

UNDP 2005: *Human Development Report 2005. International cooperation at a crossroads: Aid, trade and security in an unequal world.*

Unicef 2005: *Progress for Children. A Report Card on Gender Parity and Primary Education. Number 2, April 2005.* http://www.Unicef.org/publications/files/PFC2_rev_July_2005_3506_Eng_01.

pdf (hämtad 2005-10-06)

UNFPA 2005a: *State of World Population 2005. The Promise of Equality. Gender Equality, Reproductive Health and the Millennium Development Goals.*

UNFPA 2005b: *Saddened By U.S. Decision Not to Rejoin Nations' Support For Multilateral Work to Protect Women's Health.*

<http://www.unfpa.org/news/news.cfm?ID=679&Language=1> (hämtad 2005-10-04)

Unifem 2005: *Progress of the World's Women 2005: Women, Work and Poverty.*

UNRISD 2005: *Gender Equality. Striving for Justice in an Unequal World.*

UN Millennium Project, Task Force on Education and Gender Equality 2005: *Taking Action: Achieving Gender Equality and Empowering Women.* UN Millennium Project

U.S. Department of State 2005: *Trafficking in Persons Report, June 2005.* U.S. Department of State

de Vylder, Stefan 2004: "Costs of male violence". I Sida: *Ending gender-based violence. A call for global action to involve men.* Sida

WHO 1997: *Violence against women. A priority health issue.* <http://www.who.int/gender/violence/prioreng/en/index.html> (hämtad 2005-10-06)

WHO 2002: *World report on violence and health.*

WHO 2005: *The World health report 2005 – Make every mother and child count.*

Förkortningar

DAW	United Nations Division for the Advancement of Women
IOM	International Organization for Migration
IDEA	International Institute for Democracy and Electoral Assistance
IPU	Inter-Parliamentary Union
ODC	United Nations Office on Drugs and Crime
OSS	Oberoende staters samvälde
UN	United Nations
UNAIDS	Joint United Nations Programme on HIV/AIDS
UNDP	United Nations Development Programme
UNFPA	United Nations Population Fund
UNICEF	The United Nations Children's Fund
UNIFEM	United Nations Development Fund for Women
UNRISD	United Nations Research Institute for Social Development
WHO	World Health Organization

Att halvera fattigdomen i världen till år 2015 är vår tids största utmaning. Det kräver samarbete och uthållighet. Samarbetsländerna ansvarar för sin utveckling. Sida förmedlar resurser och utvecklar kunskap och kompetens. Det gör världen rikare.

STYRELSEN FÖR INTERNATIONELLT
UTVECKLINGSSAMARBETE

105 25 Stockholm
Besöksadress: Sveavägen 20
Telefon: 08-698 50 00
Telefax: 08-20 88 64
sida@sida.se, www.sida.se